

O'QITUVCHI KASBINING TARIXIY TARAQQIYOTI VA UNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNI

Ismoilov To'ychi Djabborovich

A.Qodiriy nomidagi JDPI, Texnologik ta'lim kafedراس dotsenti,

Jizzax, O'zbekiston

e-mail:ismoilov_t@jspi.uz

Аnotatsiya: Maqolada o'qituvchi kasbining tarixiy taraqqiyoti va uning jamiyatda tutgan o'rnini egallashda shaxsiy va kasbiy sifatlariga ega bo'lishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ijob, mutafakkir, bola, tarbiya, maktab, muallim, dono, bilimli, shirinsuxan, adolatli, fursat, muloyimlik.

***

Аннотация: В статье излагается история развития педагогического профессия и места его в становление профессиональной и качественной деятельности личностей в обществе.

Ключевые слова: творчество, мыслитель, ребенка, воспитание, школа, учитель, великий, знающий, справедливый, момент, мылий.

Mamlakatimizning istiqlol yo'lidagi ilk qadamlaridanoq, buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirishasosida jahon andozalari va ko'nikmalari darajasiga chiqarish maqsadida ta'lim tizimida ulkan islohatlar olib borilmoqda Xususan, O'zbekiston Respublikasining 2020 yil sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarda o'qituvchi-tarbiyachilarning mehnati naqadar yuksakligi, ular oldida barkamol avlodni tarbiyalashdek sharaflil va mas'uliyatli vazifa turganligi ta'kidlanadi.

XV asrda yashab, ijob etgan mutafakkir, Alisher Navoiyning yaqin do'sti Kamoliddin Husayn Voiz al-Koshifiy (taxm. 1440-1505 y.) bola tarbiyasida maktab va muallimning alohida o'rnini borligi haqida gapirib, muallimlar dono, bilimli, shirinsuxan, adolatli bo'lishi zarur, deb hisoblaydi. Alloma murabbiylar to'g'risida "Axloqi Muhsiniy" asarida shunday yozadi: "Murabbiy (bolaga) nasihat va ta'lim berishda lutf va odob qoidalariga rioya qilishi darkor. Jamoatchilik joylarida o'quvchiga pond berish yaramaydi, balki xilvat joyda bolaga nasihat qilish zarur. Agar (murabbiy) nasihat berishning fursati kelganini bilsin. Unga muloyimlik bilan murojaat qilishi lozim, chunki bizning zamonamizda muloyim va xushfel bo'lish maqsadga muvofiqdir".

Hozirgi zamon o'qituvchisi qanday ijobiy sifatlarga ega bo'lishi lozim. Avvalo, zamonaviy bilimlar, ilg'or tajribalar hamda texnologik madaniyatni yuqori darajada egallaganligi, texnologik izlanish vazifasiga mos tadqiqotlar metodlari majmuasini shakllantira olishi, nazariy tadqiqot va amaliy tajriba-sinov ishlarini

o'tkazish malakasiga ega bo'lishi, o'qitadigan o'quv fanidan o'quv dasturi, davlat ta'lim standartlari, darsliklar va o'quv- metodik qo'llanmalar, elektron darsliklarni yarata olishi va amalda qo'llay bilishi lozim. O'zining texnologik faoliyatini doimiy takomillashtirib borishi, kasbiy sifatlarini rivojlantirishi, o'z-o'zini nazorat qilish va baholash malakasini egallashi, yangi texnologik g'oyalarni ishlab chiqarish, zamonaviy axborot texnologiyalarini dars jarayonida qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishi, o'qitishning istiqbolli yo'nalishlari talablari asosida metod, shakl va vositalarni yaratish va ularni ta'lim jarayonida uzviy qo'llash malakalarini bilishi kerak.

O'qituvchi - odobli, adolatli hamda «bola qalbining injeneri»dir. Bolaning ijobiy va salbiy xususiyatlari ba'zan murabbiydan o'tishini psixolog olimlar ta'kidlab o'tishgan. Chunki o'quvchi o'qituvchining yurish-turishi, kiyinishiga, gapirishiga taqlid qiladilar. Bola garchi yosh bo'lsa-da, uning inson ekanligini yoddan chiqarmaslik kerak, uni ko'pchilik oldida obro'sizlantirmaslik, g'ururini toptamaslik kerak.

Pedagog olim Komil Zaripov o'qituvchining kasbiy madaniyati mazmun va mohiyatini "Ilg'or o'qituvchi", "Ijodkor o'qituvchi". "Novator o'qituvchi" timsolida asoslaydi va shunday ta'riflaydi:

"Ilg'or o'qituvchi" avvalo boshqa o'qituvchilarga qaraganda o'z ishiga mas'uliyat bilan qaraydi. Shu sohadagi ijobiy tajribalarni o'rganib, o'z darslarida, ta'lim muassasasidan va guruhdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarda qo'llaydi. Shu orqali u ta'lim va tarbiya sohasida muayyan yutuqlarni qo'lga kiritadi.

"Ijodkor o'qituvchi"da ham "Ilg'or o'qituvchi"dagi xususiyatlar bo'lishi mumkin. Ularning jiddiy farqi shundaki, ilg'or o'qituvchi mavjud manbalarni o'rganib, shular asosida ta'lim-tarbiya bo'yicha muayyan ishlarni amalga oshirsa, ijodkor o'qituvchi bor manbalarga tanqidiy ko'z bilan qaraydi. Ko'p hollarda mavjud metodik yo'l-yo'riqlarga o'z munosabatini bildirib, sharoit va vaziyat taqozosiga, o'zining imkoniyatlariga qarab mavjud tartiblardan farqli zamonaviy usullardan foydalanadi"³.

"Novator o'qituvchi", o'zining yaxlit texnologik vosita va usullar mavjudligi bilan farqlanib turadi. Shu bilan birga novator o'qituvchi ilmiy tahlil, o'ziga tanqidiy ko'z bilan qaray bilish xususiyatlariga ham ega bo'ladi. Ularning ko'pchiligida g'oyat murakkab, boshqalar o'ziga ishonmaydigan sharoitlarda ham o'z ishlarining to'g'ri ekanligiga ishonib boradi.

Demak, texnologik madaniyat egasi bo'lish uchun o'qituvchi o'zida ham ilg'orlikni, ham novatorlikni (yangilikka intilish), ham ijodkorlikni tarbiyalashi lozim. O'qituvchi texnologik madaniyatini "O'qituvchilarimiz axloqiy shakllanishi" yo'nalishida o'rgangan professor Malla Ochilov texnologik madaniyatni egallashning muhim manbasi axloq deb ta'kidlab, kasbga oid axloq

normalarini shunday ta'riflaydi *"Faoliyatning ma'qul bir sohasi bilan shug'ullanuvchi kishilarga taalluqli axloqiy normal talablar ham bor. Bunday axloq kasb (professional) axloqi deyiladi. Hech bir jamiyatda hukmron bo'lmagan axloq bilan kasb axloqi o'rtasida ta'lum bir munosabat mavjud. Bu umumiylik bilan xususiylik o'rtasidagi munosabatdir. Kasb axloqi umuminsoniy axloq nazariyasining qoidalar va kamchiliklarini o'zida mujassamlashtiradi, oydinlashtiradi va rivojlantiradi"*.

Texnologik madaniyatning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri, uning o'qituvchi shaxsi va kasbi to'g'risida mukammal ma'lumot va tushunchalarga ega ekanligidir. O'qituvchi inson sifatida shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishi bilan birga, kasbiy, ya'ni ixtisoslik fazilatlariga ham ega bo'lishi lozimligini tajriba ko'rsatmoqda. Buni yuqorida kasb axloq to'g'risida bildirilgan fikrlar misolida ham ko'rdik.

Shaxsiy sifatlar tizimida: milliy mafkuraviy onglilik, milliy odoblilik, farosat, nozik didlik, o'z kasbiga sadoqat va vijdoniylik, tashabbuskorlik, bolajonlik, talabchanlik, adolatparvarlik, texnologik odob tadbirkorlik, qat'iylik, har qanday vaziyatda o'zini idora qila olish, millatlararo muloqot madaniyati, kuzatuvchanlik, samimiylik, topqirliq, kelajakka ishonch, xushmuomalalilik kabi fazilatlariga ega bo'lishi kerak.

O'qituvchi «Sog'lom avlod uchun» kurashchi, bor bilimi va tajribasini ta'lim-tarbiya ishiga bag'ishlagan, o'z qadrini, o'z hurmati, o'z obro'sini saqlaydigan inson. SHuning uchun vaqt oltindan, duru-gavhardan qimmatlidir. U har bir daqiqa vaqtni to'g'ri taqsimlaydigan. Bajariladigan vazifalarni hisobga oluvchi, darsga tayyorlanishi, dars o'tkazishni rejalashtiradigan, ta'lim muassasasining umumiy qo'shimcha topshiriqlarini tez va sifatli bajaradigan hamda vaqtda ovqatlanish, vaqtda dam olishni biladigan intizomli shaxsdir.

Ta'lim va tarbiya jarayoni har bir o'qituvchidan ulkan aql-zakovat, sabr-toqat, matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr-muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib borishi, o'quvchilarni chuqur tushunishi kerak.

Kasbiy sifatlar tizimida: texnologik ziyraklik, O'zbekistonning o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li mohiyati, beshta tamoyil rivojlanishining ma'naviy-axloqiy negizlarini bilishi, milliy tarbiyamohiyati va mazmunini chuqur anglash, chuqur ilmiy nazariy salohiyati, texnologik ijod, o'z fanining tarbiyaviy imkoniyatlarini mukammal bilish, texnologik bilimlarni takomillashtirishga intilish, mamlakatimiz Prezidentining ichki va tashqi siyosatidan xabardorlik, o'zbek xalqining an'analari, qadriyatlarini, urf-odatlarini yaxshi anglashi, siyosat, tarix, madaniyat, ma'naviyat, adabiyot va san'at, axloqshunoslik, dinshunoslik,

huquqshunoslik, o'lkashunoslik, texnikaga oid ma'lumotlardan xabardorlik, etnotexnologika, etnopsixologiyaga oid bilimlarga ega bo'lish va hokazo.

"Muallimning yuksak sifati uning aqli, ilmi, fikri, so'zi, axloq-odobidadir, - degan edi taniqli murabbiy, maktabshunos olim Hikmatulla Abdullaev o'zining "Yashil daftar hikmati" asarida. – O'qituvchining yuz qarashlari ham, gapirishlari ham, qalbi ham, ko'rinishi ham, yurish-turishi ham, kiyinishi ham chiroyli va ibrat namunasi bo'lsin. Ayniqsa, uning nutqi tushunarli, ravon, ta'sirli bo'lishi darkor. U muloqotda bamisoli so'z zargari ekanligini ko'rsata olishi muhimdir. Shunga erishish kerakki, odamlar, ayniqsa, ota-onalar va o'qituvchilar uni rostgo'y, halol, pokiza, sog'lom fikrli, shafqatli va muruvvatli, insonparvar kishi sifatida e'tirof etsinlar".

Xulosa o'rnida aytganda, bo'lajak o'qituvchilarda yuqorida qayd qilingan milliy pedagogikaning o'qituvchilik faoliyatiga tayyorlovchi shaxsiy va kasbiy sifatlariga ega bo'lgan taqdirdagina "Ta'lim to'g'risida"gi qonun talablarini bajarish amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kamoliddin Husayn Voizal-Koshifiy. "Axloqi Muhsiniy" asari. 2003 y.
2. Abdullaev H. "Yashil daftar hikmati" asari, . «Ma'rifat», 1998 y.
3. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisi. T.1998 y.
4. Muslimov N.A., Mutalipova M.J., Abdullaeva Q.M. Bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Metodik qo'llanma, Toshkent, TDPU, 2014.
5. Ismoilov T.J. Texnologik madaniyat va kompetentlik asoslari. O`UM, 2021 y. 148 b.